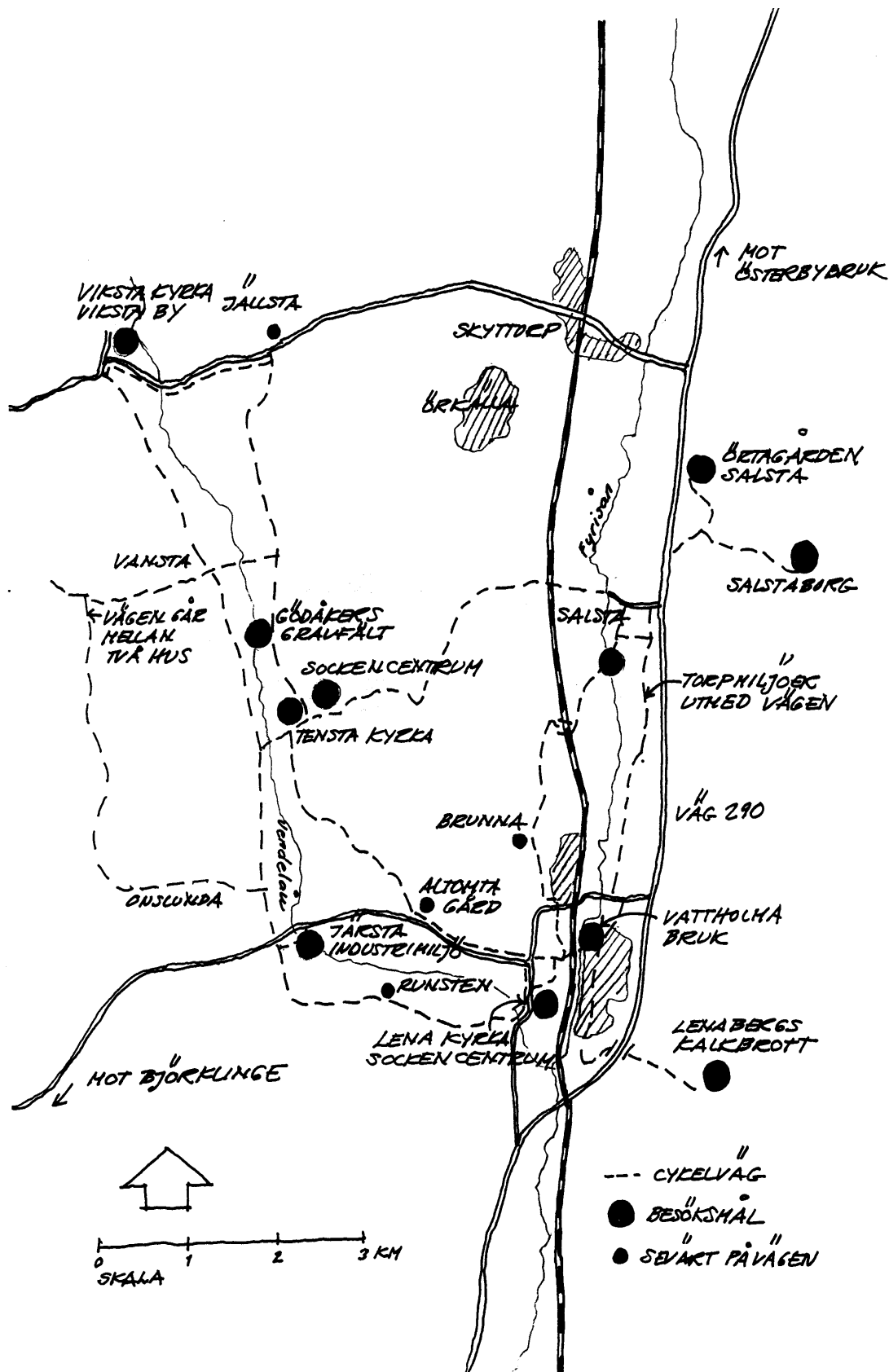

Cykla i Salstabygden

I trakten kring Salsta slott finns möjlighet till långa sköna cykelturer på lågtrafikerade vägar och skogsvägar. Packa cykelkorgen med kaffe och smörgåsar och välj en av de trevliga cykelrundorna enligt kartan. På vägen finns många sevärdheter som kortfattat beskrivs nedan.

Lenabergs kalk- och marmorbrott

Lenabergs kalkbrott är känt och nyttjat sedan medeltiden. Kalk har brutits i omgångar ända fram till 1937. Vattholma- eller Lenabergsmarmorn användes bl a vid byggnads- och statyarbeten i Uppsala domkyrka och slottet Tre Kronor i Stockholm. På 1800-talet arrenderades brottet av Vattholma Bruk och senast av Stora Kopparbergs Bergslag. Idag ligger kalkbrottet tyst och hemlighetsfullt i skogen och inbjuder till promenad runt de vattenfyllda hålen.

Vattholma Bruk

Vattholma var en by redan under järnåldern. Under tidig medeltid hade Fyrisån mäktiga forsar och fall och då fanns en kvarn i Vattholma. Under Gustaf Vasas tid uppfördes Vattholma järnbruk, ett av landets äldsta järnbruk. Järmmalmen kom huvudsakligen från Dannemora gruvfält samt från gruvor på Salstas ägor. Vattholma drevs som kronobruk till slutet av 1500-talet, då det övertogs av släkten Bielke på Salsta. Under 1600-talet infördes vallonsmide som tillämpades till 1870-talet, då man övergick till lancashiremetoden. I Vattholma fanns också masugn till 1758, då den flyttades till Länna. År 1905 slutade man göra stångjärn. Gjuteriverksamhet och manufaktur tillverkning pågick till år 1939 då bruket såldes till Allmänna brandredskapsaffären i Stockholm. Senare har slangklämmor tillverkats i Vattholma. Idag har all industriell verksamhet upphört i det gamla bruksområdet.

Det finns många byggnader bevarade från 1700- och 1800-talen. Bostäderna låg norr om dammen och industribyggnaderna söder om dammen. Det gamla värds huset med kringbyggd gård, magasinet och skolan finns kvar och på Fyrisåns andra sida finns herrgården Trollbo med huvudbyggnad från 1812 och flygel från 1700-talet. I början av 1970-talet köpte Anders Diös AB en stor del av bruksområdet. Nya bostadshus, med en liknande utformning som de tidigare husen, uppfördes utmed de gamla bruksgatorna på grundval av den äldre planen för bruksmiljön. Bostadsområdet, med dess blandning av äldre och nya väl anpassade hus och med prunkande trädgårdar med gammaldags torpväxter, har en mycket trivsamt och charmig karaktär.

Lena kyrka och kyrkomiljö

Lena kyrka med sockenstuga, klockarboställe och prästgård ligger högt på en ås i landskapet och syns vida omkring. Från kyrkbacken har man en hänförande utsikt över dalgången med Vendelån. Kyrkan, uppförd på 1300-talet, är byggd i tegel och putsad. Korets östfönster, rekonstruerat enligt det ursprungliga fönstret, består av en trefönstergrupp med rik utformning. Fönstret är unikt i Uppland. På 1400-talet slogs valv i långhuset och kalkmålningar utfördes, troligen av Tierpsskolan. Målningarna är dock hårt restaurerade. På 1700-talet uppfördes ett gravkor öster om koret för släkten Bielke på Salsta.

Brunna by

Brunna by är en välbevarad radby. Bl.a. ingår en äldre parstuga.

Altomta gård

Altomta är en välbevarad storgård med huvudbyggnader och fyra flyglar från 1760-talet. Gården uppfördes av sjökaptenen Carl Gustaf Ekeberg. Gårdsbildningen har en symmetrisk plan

och är troligen inspirerad av Carl Wijnblads mönsterritningar. Gården är byggnadsminne sedan 1993.

Järsta

Järsta är exempel på en f d industrimiljö intill Vendelån med herrgård, kvarn, såg och bryggeri från 1800-talets senare hälft. Vägen genom samhället ledde över ån på en vacker stenalvsbro från 1860. Vandra runt i området och på spången över ån och njut av stillheten och den frodiga grönskan.

Tensta kyrka och kyrkomiljö

Tensta kyrka utgör en vacker silhuett i det omgivande slättlandskapet. Kyrkan är uppförd i gråsten och klädd med tegel. Kyrkan är en av de största landskyrkorna från svensk medeltid med imponerande mått – långhuset har täckts av ett tunnvalv nära 16 m över golvet! På 1400-talet slogs tegelvalv. Ovanför, på kyrkvinden, kan man beskåda den stiliga takkonstruktionen av trä som bar det tidigare tunnvalvet.

Vackra och intressanta kalkmålningar från 1400-talet, de flesta utförda av Johannes Rosenrod, finns bevarade i kyrkans interiör. Här kan man se livshjulet, här kan man se en bildsvit ur heliga Birgittas liv och här kan man se riddaren Bengt Jönsson Oxenstierna, herre på Salsta på 1400-talet och troligen kalkmålningarnas donator. En sida av predikstolen och läktarräcket har utförts på 1700-talet av Carl Gustaf Ekeberg, ägare till Altomta gård, och brodern bruksdirektören på Vattholma bruk, Johan Fredrik Ekeberg.

Tre runstenar står vid kyrkan. Intill kyrkan och klockstapelns ligger flera äldre byggnader, bl.a. den gamla skolan och en välbevarad parstuga, nu ägd av hembygdsföreningen.

Gödåkers gravfält

Vid Gödåker ligger ett stort gravfält från 200-300-talet e.Kr. Här finns 25 bautastenar, stenrösen och stensättningar. Vid gravfältet finns också en källa som kan ha varit en offerkälla. Gravfältet betas och sommartid möter en rik doftande ängsflora.

Viksta kyrka och Viksta by

Viksta kyrka och by ligger på en svag moränrygg på den flacka slätten ner mot Vendelån. Kyrkan är en salkyrka från ca 1300 uppförd i gråsten och med valv slagna på 1400-talet. Bogårdsmuren är delvis medeltida. Prästgården uppfördes på 1880-talet. Viksta by, uppförd som en radby, ligger intill kyrkan.

Salsta slott

Platsen för Salsta slott har medeltida anor som frälsegård och storgård. I början av 1600-talet byggdes ett slott som på 1670-talet ersattes av nuvarande slott, uppfört av fältmarskalken greve Nils Bielke. Slottets arkitektur är i arkitekten Nicodemus Tessin d.ä:s anda. Byggmästare var Mattias Spihler. Slottet är byggnadsminne och ägs av Statens Fastighetsverk. På ömse sidor om allén upp mot slottet och dess flyglar finns det gamla stallet, som i en numera riven del troligen innehöll ett bibliotek, en välbevarad smedja, två äldre villor och nya stallet som uppfördes 1931.

Salsta slott har alltid varit ett betydande gods och är ett av de bäst bevarade barocksslotten i Sverige. I den lummiga parken finns ståtliga lindar, almar och andra lövträd, rester av en

humlegård och ett rikt fågelliv i omgivande sankmarker. På försommaren kan man beskåda den vackra krolliljan i parken.

Jällsta

Jällsta är en storgård med huvudbyggnad från 1904 i påkostad nyrenässansstil. Till gården hör en putsad stenladugård från omkring 1900.

Örtagården Salsta

Örtagården är en lugn oas omgärdad av vindskyddande röda plank. Här finns över 250 olika medicinalväxter, örter och kryddor. Här kan man också få reda på hur växterna har använts av människor sedan lång tid tillbaka.

Salsta fornborg

Salstaborg är en av Upplands mest imponerande fornborgar, troligen uppförd som försvarsanläggning under tiden 200-500 e.Kr. Bergets branta sidor har utnyttjats väl och kompletterats med dubbla murar, sannolikt med träpalissader ovanpå. En beräkning visar att det krävts mer än 50000 stenar för att uppföra murarna.

När man efter vandring uppför de ännu tydliga trappstegen upp till krönet av borgen ser ut över den omgivande skogen är det fantasieggande att fundera över motivet till att traktens invånare genomförde detta enorma projekt.

Kristina Berglund

Tips på några rundturer

Som framgår av kartan är det lätt att komponera olika rundturer på vägarna i trakten. Här några förslag med Vattholma bruk som utgångspunkt:

Vattholma bruk - Salsta slott – Tensta kyrka – Altomta gård - Vattholma bruk

Vattholma bruk – Altomta gård – Tensta kyrka – Gödåkers gravfält – Jällsta – Viksta – Vansta – och åter till Vattholma bruk via Tensta kyrka eller vägen väster om Vendelån

Vattholma bruk – Altomta gård - Tensta kyrka – Vansta – västerut till en skogsväg söderut mot Onslunda – Järsta – väg söder om Vendelån – Lena kyrka – Vattholma bruk

Vattholma bruk – ev. avstickare till Lenabergs kalkbrott – Brunna – Salsta slott – Örtagården – Salstaborg, gamla vägen söderut med torpmiljöer – Vattholma bruk

Litteratur

Bonnier, Ann Catherine: Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250 – 1350.

Ekström, Frans: Vattholma och Trollbo.

Isaksson, Olov: Vallonbruk i Uppland.

Kulturmiljöer i Uppsala kommun.

Redelius, Gunnar: Salsta slott. En dokumentation gjord 1994-1995.

Siven, Claes-Henric: Salsta fornborg, Salstabladet 1998:3.

Uppland, Upplands fornminnesförenings årsbok 1994.